

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

СТАТІВКА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 349.6

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЯК СКЛАДОВОГО
ЕЛЕМЕНТА ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ**

12.00.06 «Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Гетьман Анатолій Павлович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, проректор з наукової роботи, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Носік Володимир Васильович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

– кандидат юридичних наук, доцент **Зуєв Віталій Анатолійович**, Університет митної справи та фінансів, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться 31 травня 2018 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 27 квітня 2018 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. Р. Дашковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Усвідомлення міжнародною спільнотою проблеми невпинної втрати біорізноманіття, зменшення популяцій дикої флори і фауни, деструктуризації й фрагментації їх природних середовищ існування/зростання шляхом впливу антропогенного фактора, процесів глобалізації та урбанізації, використання сучасних технологій виробництва зумовило розроблення і впровадження як у міжнародний простір, так і в національні системи концепції формування Всеєвропейської екологічної мережі.

Україна, залучившись до євроінтеграційних процесів, зобов'язалася співпрацювати з ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища, в тому числі щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі).

Всеєвропейська екологічна мережа формується виключно за рахунок природоохоронних територій, які знаходяться під особливою охороною (національні парки, біосферні резервати, природні заповідники). Зважаючи на те, що серед принципів формування, збереження й використання національної екологічної мережі чільне місце посідає принцип забезпечення поєднання екомережі України з екомережами суміжних країн, які входять до Всеєвропейської екологічної мережі, особливу роль у реалізації цього принципу відведено природно-заповідному фонду як складовій світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. У той же час Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 жовтня 2010 р. закріплено, що збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду.

Концепцією Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 р., що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2006 р., передбачено формування в Україні мережі природно-заповідних територій з урахуванням директив ЄС щодо збереження птахів і природних середовищ. Саме тому принциповим є перегляд основних засад формування природно-заповідного фонду України та дослідження реальних можливостей впровадження оселищної концепції збереження біорізноманіття.

Сучасний стан природно-заповідної справи, зважаючи на проголошення її розвитку пріоритетом у природоохоронній політиці України, характеризується негативними тенденціями, серед яких: створення нових заповідних територій та об'єктів відбувається повільними темпами, «показник заповідності» залишається відносно невеликим у порівнянні з показниками європейських країн, ліквідовано спеціальний орган управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, внаслідок чого ця галузь залишається без належного державного контролю, значна кількість природно-заповідних територій не винесена в натурі, поширюється

практика вилучення земель природно-заповідного фонду для нецільових потреб, порушується заповідний режим, критично скорочується фінансування розвитку природно-заповідної справи з Державного бюджету. Ці та інші проблеми правового, організаційного й економічного характеру гальмують належну розбудову природно-заповідного фонду України, а разом із тим й екологічної мережі відповідно до світових тенденцій.

Усе це зумовлює необхідність комплексного аналізу законодавства, що регулює відносини у сфері організації, охорони та ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів, а також управління в цій сфері з урахуванням формування екологічної мережі в Україні, виявлення недоліків та розробку пропозицій щодо його вдосконалення відповідно до європейських правових стандартів і позитивного зарубіжного досвіду, вивчення науково-теоретичних поглядів і практичних аспектів застосування права, що і визначає актуальність цього наукового дослідження.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертації стали наукові праці таких українських учених у галузі екологічного, земельного та аграрного права, як В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, В. Л. Бредіхіна, М. Я. Ващишин, А. П. Гетьман, І. В. Гиренко, А. Й. Годованюк, М. А. Дейнега, О. В. Донець, Т. В. Єрмолаєва, В. М. Єрмоленко, В. А. Зуєв, І. І. Каракаш, М. В. Краснова, О. М. Ковтун, В. В. Костицький, П. Ф. Кулинич, В. І. Лозо, О. В. Лозо, М. І. Максименко, Н. Р. Малишева, Х. М. Марич, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, С. В. Разметаєв, А. К. Соколова, Є. П. Суєтнов, П. В. Тихий, О. М. Ткаченко, В. С. Шахов, Ю. С. Шемшученко, В. В. Шеховцов, М. В. Шульга та ін.

У дисертації використано наукові доробки зарубіжних учених-правознавців О. В. Антонова, С. О. Балашенка, С. О. Боголюбова, І. А. Бриньке, Р. К. Гусева, В. К. Григор'єва, А. Я. Даукштса, В. Г. Ємельянової, А. А. Жлоби, Н. Д. Казанцева, О. С. Колбасова, О. М. Колотинської, В. Є. Лізгаро, Л. Я. Окорокової, В. В. Петрова, Г. М. Полянської, С. В. Скрябіна, Я. Я. Страутманіса, А. А. Траніна та ін.

З огляду на охоплення проблем функціонування природно-заповідного фонду та екологічної мережі галузевими науками у дисертації використано роботи вчених з природничих наук, зокрема Д. Н. Анучина, В. Є. Борейка, І. П. Бородіна, О. І. Воейкова, М. А. Воїнственського, О. Гумбольдта, В. В. Докучаєва, Г. Конвенца, Г. О. Кожевнікова, Й. К. Пачоського, В. Л. Рашека, Н. Ф. Реймерса, П. П. Семенов-Тян-Шанського, С. М. Стойка, В. І. Талієва, Ю. Р. Шеляг-Сосонка, Ф. Р. Штільмарка, П. Л. Царика та ін.

Емпіричну базу дослідження склали екологічне, земельне, аграрне законодавство України та законодавство ЄС, що регламентує функціонування природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі. Під час дослідження були використані статистичні

дані, практика застосування чинного законодавства у сфері регулювання природно-заповідних та екомережєвих відносин, а також міжнародно-правовий досвід регулювання досліджуваних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відповідно до цільових комплексних програм «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962) і «Проблеми вдосконалення правового регулювання користування природними ресурсами та комплексами в Україні» (державна реєстрація № 0116U006161).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є визначення сутності правового режиму природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі шляхом аналізу екологічного законодавства та практики його застосування, еколого-правової й спеціальної наукової літератури та формулювання доктринальних висновків, пропозицій і рекомендацій з удосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері організації, охорони, ефективного використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів і об'єктів з урахуванням формування в Україні національної екологічної мережі.

Відповідно до поставленої мети окреслено основні *завдання* дослідження:

– здійснити періодизацію розвитку правового регулювання природно-заповідного фонду з урахуванням еволюції законодавства про екологічну мережу України, охарактеризувати сучасну систему нормативно-правового регулювання природно-заповідного фонду та запропонувати шляхи вдосконалення законодавства у цій сфері;

– встановити історико-правові передумови виникнення концепції національної екологічної мережі на теренах України, розкрити підходи до розуміння цього явища, висвітлити сучасний стан правового регулювання екомережєвих відносин і на цій підставі надати науково обґрунтовані пропозиції щодо його вдосконалення;

– обґрунтувати значення природно-заповідного фонду для механізму формування, збереження та використання екологічної мережі України

– розкрити зміст природоохоронного законодавства ЄС, з'ясувати особливості європейських підходів до формування екологічної мережі та визначити ступінь відповідності законодавства України європейським правовим стандартам у цій сфері;

– удосконалити визначення правового режиму природно-заповідного фонду, охарактеризувати його складові елементи, проілюструвати випадки порушення заповідного режиму та запропонувати механізми вдосконалення законодавства в цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо організації, охорони, ефективного використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів та об'єктів, а також управління ними.

Предмет дослідження – правовий режим природно-заповідного фонду як складовий елемент екологічної мережі України.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертації стали як загальнонаукові, так і спеціально-наукові методи наукового пізнання, а саме: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, статистичний, герменевтичний методи, метод аналізу та синтезу, юридичного прогнозування.

Діалектичний метод застосовувався на всіх стадіях наукового дослідження й сприяв встановленню закономірного зв'язку між розвитком суспільних відносин, які виникають у сфері функціонування екологічної мережі в цілому та природно-заповідного фонду зокрема. За допомогою історико-правового методу вивчено об'єктивний процес розвитку правової доктрини про природно-заповідний фонд та екологічної мережі в їх корелятивному зв'язку, а також становлення та розвиток законодавства у сфері регулювання природно-заповідних й екомережевих відносин. Використання порівняльно-правового методу дозволило порівняти норми національного законодавства про природно-заповідний фонд як елемент екологічної мережі з відповідним законодавством ЄС та інших зарубіжних країн. Метод аналізу став у нагоді при дослідженні правового режиму природно-заповідного фонду, який має специфіку в порівнянні з іншими елементами екомережі, з метою всебічного вивчення його окремих складників. Під час роботи з офіційними статистичними матеріалами для встановлення «показника заповідності» та висвітлення стану територій і об'єктів природно-заповідного фонду в кількісному вимірі, а також репрезентативності мережі Natura 2000 на європейському континенті використовувався статистичний метод. Для аналізу перспектив входження природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України до Смарагдової мережі та мережі Natura 2000 застосовувався метод прогнозування, за допомогою якого також з'ясовано перспективи розвитку та вдосконалення екологічного законодавства про природно-заповідний фонд й екологічну мережу в контексті комплексного підходу до врегулювання відповідних правовідносин. Герменевтичний метод використовувався при тлумаченні нормативно-правових актів, які становлять емпіричну основу дослідження, а формально-логічний – при встановленні сутності правового режиму природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у правовій доктрині України науковою працею, в якій запропоновано комплексний підхід до правового регулювання природно-заповідного фонду крізь призму особливостей формування

національної екологічної мережі, що обумовлений сучасними тенденціями наближення до європейських правових стандартів у сфері охорони довкілля, а також встановлено безпосередній вплив ефективної реалізації правових засад у сфері природно-заповідного фонду на процес розбудови екологічної мережі України. У межах проведеного дослідження сформульовано нові теоретико-методологічні положення та науково обґрунтовані висновки й пропозиції з удосконалення нормативно-правової бази з даних питань, що зумовлюють їх новизну і виносяться на захист.

Уперше:

– здійснено всебічний комплексний аналіз європейських правових стандартів у галузі охорони природно-заповідного фонду, що дало змогу поділити їх на дві групи за функціональним критерієм: 1) європейські правові стандарти у сфері збереження та невиснажливого використання біорізноманіття; 2) європейські правові стандарти у сфері захисту об'єктів дикої флори та фауни, а також природних середовищ їх існування/зростання;

– досліджено особливості Смарагдової мережі та Всеєвропейської екологічної мережі Natura 2000 й встановлено їхній безпосередній зв'язок, який полягає в тому, що створення об'єктів Смарагдової мережі на національному рівні держав, які не є членами ЄС, але висловили євроінтеграційні наміри, сприятиме розробці методологічних основ втілення європейських підходів до охорони довкілля, а також буде підготовчим етапом щодо подальшого впровадження мережі Natura 2000;

– обґрунтовано особливе правове значення природно-заповідного фонду для механізму формування, збереження та використання екологічної мережі, що базується на: 1) функціональному виконанні природно-заповідним фондом завдання щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, природних середовищ існування/зростання видів дикої флори та фауни й шляхів міграції тварин як одного із безпосередніх завдань формування екологічної мережі; 2) особливостях правового режиму природно-заповідного фонду, який передбачає посилений порядок його охорони та використання; 3) практичних засадах формування екомережі, що відбувається в основному за рахунок збільшення площі природно-заповідного фонду; 4) конститутивному положенні, що території природно-заповідного фонду є ключовими елементами, які поєднують екологічну мережу України з екомережами сусідніх держав;

– з метою вдосконалення правового режиму природно-заповідного фонду запропоновано перелік підстав для прийняття рішення про скасування заповідного статусу території чи об'єкту: 1) втрата природної цінності території, якщо її не можна відновити шляхом застосування заходів, передбачених законодавством, або фізичне знищення чи

значне пошкодження заповідного об'єкту, яке призвело до його загибелі; 2) входження території або об'єкта до нових більших за площею заповідних територій; 3) припинення потреби у поширенні заповідного режиму на певну територію; 4) порушення встановленого законом порядку створення та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 5) в інших випадках, які впливають з особливостей функціонування території чи об'єкта природно-заповідного фонду в установленому законом порядку.

Удосконалено:

– періодизацію становлення та розвитку законодавства України про природно-заповідний фонд: I період займає проміжок часу до 1917 р., II – з 1917 р. до 1982 р., III – з 1983 р. до 1996 р. та IV – з 1997 р. і дотепер. Критерієм цієї класифікації є становлення української державності та утвердження якісно нових підходів до територіальної охорони природи шляхом заповідання;

– юридичне поняття «природно-заповідний фонд», під яким пропонується розуміти складовий елемент національної екологічної мережі, території якого є ключовими для збереження найбільш цінних і типових компонентів ландшафтного та біологічного різноманіття, а природні комплекси та об'єкти, що розташовані на них, мають виняткове значення для захисту видів дикої флори та фауни й природних середовищ їх існування/зростання, природних екосистем та їх життєздатності, а також збереження природної спадщини нації, підтримання загального екологічного балансу, та з огляду на їх особливу природоохоронну, наукову, естетичну й рекреаційну цінність оголошуються заповідними;

– юридичне визначення національної екологічної мережі, яку слід розглядати як стратегію управління, яка сприяє подоланню фрагментації природоохоронних територій України шляхом інтеграції їх в єдину територіальну систему, яка в нерозривній єдності її складових елементів забезпечує ефективне збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, видів дикої флори та фауни, а також природних середовищ їх існування/зростання, підвищення природно-ресурсного потенціалу, гарантує еколого-збалансований розвиток навколишнього природного середовища та становить невід'ємну частину Всеєвропейської екологічної мережі;

– правову конструкцію поняття «правовий режим природно-заповідного фонду», яку пропонується розуміти як взаємопов'язаний комплекс матеріальних та процедурних правових засобів, гарантованих державою, що спрямовані на забезпечення раціонального та ефективного порядку врегулювання суспільних відносин у сфері функціонування природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України, а також необхідні для створення та розвитку природно-заповідного фонду;

– зміст правового режиму природно-заповідного фонду крізь призму процедурних

правових засобів, складовими елементами якого запропоновано вважати суспільні відносини щодо: а) права власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду; б) порядку створення та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; в) використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; г) охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду; г) відтворення природних комплексів та об'єктів; д) ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду; е) здійснення управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду; є) скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

– практичної необхідності внесення змін до ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо закріплення екологічної мережі як об'єкта правової охорони;

– доцільності делегування повноважень щодо оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення Кабінету Міністрів України;

– необхідності відновлення спеціально уповноваженого органу державного управління у галузі організації, охорони й використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів та об'єктів, яким має стати Державна служба заповідної справи, та подальшого перепідпорядкування всіх природно-заповідних територій та об'єктів Міністерству екології та природних ресурсів України;

– вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері формування, збереження та використання екомережі, яке базуватиметься на поєднанні інтегрованого й диференційованого підходів до правового феномену екологічної мережі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення, пропозиції, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані при вдосконаленні екологічного та іншого законодавства України, а також: у науково-дослідницькій роботі – як підґрунтя для подальших наукових розробок; у правотворчій сфері – при розробці нового та вдосконаленні чинного законодавства України про природно-заповідний фонд та екологічну мережу з урахуванням досвіду ЄС; у навчальному процесі – при викладанні курсу «Екологічне право України» та підготовці відповідних навчальних посібників і методологічних матеріалів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, оприлюднені в доповідях на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та «круглих столах»: «Právna veda a práx: výzvy moderných európskych integračných procesov» (м. Братислава, Словаччина, 27–28 листопада 2015 р.); «Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади» (м.

Харків, 4 грудня 2015 р.); «О поа perspectiva a proceselor de integrare europeana a Moldovei si Ucrainei: aspectul juridic» (м. Чісінау, Молдова, 25–26 березня 2016 р.); «Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки (іноземними мовами)» (м. Харків, 14 квітня 2016 р.); «Young Researches in the Global World : vistas and challenges» (м. Харків, 20 травня 2016 р.); «Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку» (м. Київ, 27 травня 2016 р.); «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 15–16 липня); «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 16–17 вересня 2016 р.); «Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин» (м. Львів, 18 листопада 2016 р.); «Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України» (м. Харків, 2 грудня 2016 р.); «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (м. Львів, 16-17 березня 2017 р.); «Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України» (м. Київ, 27 травня 2017 р.); «Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції» (м. Харків, 8 грудня 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані у дослідженні, знайшли відображення у п'яти статтях у фахових наукових виданнях України, одній статті у науковому періодичному виданні іншої держави, а також тринадцятьох тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, завданнями, предметом та об'єктом дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (356 найменувань), додатку. Загальний обсяг дисертації – 230 сторінок, з яких основного тексту – 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, встановлено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів та наведено дані про апробацію основних положень дисертації, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади становлення та розвитку природно-заповідного фонду в Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких проаналізовано розвиток наукових досліджень і правові аспекти функціонування природно-заповідного фонду, з'ясовано його місце та юридичну природу в структурі екологічної мережі України, а також здійснено порівняльне дослідження законодавства деяких країн у сфері організації, охорони та використання природно-заповідного фонду.

У підрозділі 1.1 «Ретроспектива розвитку правової науки про природно-заповідний фонд України як складовий елемент національної екологічної мережі» досліджено генезис доктринальних положень учених-правознавців щодо поняття, сутності та особливостей розвитку природно-заповідного фонду, внаслідок чого встановлено, що науковцями висвітлювалися окремі аспекти його організації, охорони та використання без корелятивного зв'язку з концепцією формування екологічної мережі в Україні. З'ясовано, що сьогодні, враховуючи євроінтеграцію України, підписання низки міжнародно-правових документів у сфері охорони довкілля та наявність прямого зобов'язання України адаптувати національне законодавство до законодавства ЄС, існує потреба в комплексному дослідженні екологічної мережі із з'ясуванням ролі кожного складового елемента в її розбудові. Досліджено сукупність правових, організаційних, економічних та інших проблем, які наразі існують у заповідній справі та можуть бути вирішені лише шляхом їх теоретичного осмислення.

Виходячи із законодавчого визнання природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі, охарактеризовано стан наукових розробок у сфері формування, збереження та використання екологічної мережі України й наголошено на недостатній увазі вчених до правових проблем її функціонування. Відсутність наукових напрацювань з розбудови екомережі в Україні зумовлює нестабільність і хаотичність відповідного законодавства, невизначеність правового режиму окремих складових елементів екологічної мережі.

У підрозділі 1.2 «Історико-правові засади формування законодавства України у сфері організації, охорони та використання природно-заповідного фонду» запропоновано періодизацію розвитку національного законодавства про природно-заповідний фонд, виявлено сучасні тенденції правового регулювання природно-заповідних відносин, наголошено на необхідності реформування законодавства України про природно-заповідний фонд з огляду на його невідповідність сучасним тенденціям розвитку правовідносин у досліджуваній сфері.

Сучасна система природно-заповідного законодавства представлена значним масивом нормативно-правових актів різної юридичної сили та різного регулюючого впливу. Проте вона лише частково адаптована до європейського екологічного законодавства, більш того, значна частина законодавчих положень є застарілою й такою, що вимагає оновлення через наявність суперечностей і прогалин, які несумісні з ефективною правовою регламентацією досліджуваних суспільних відносин.

Зокрема, вивчення законодавчих засад функціонування природно-заповідного фонду дозволило дійти висновку про надмірний програмно-цільовий характер його правового регулювання, що особливо виявляється у спрямуванні державної екологічної політики на

фіксації основних цілей та завдань, механічному дублюванні їх в нормативно-правових актах замість орієнтації на реалізацію запланованих результатів.

У підрозділі 1.3 «Природно-заповідний фонд у структурі екологічної мережі України та його правове забезпечення» з'ясовано юридичну природу природно-заповідного фонду, наведено авторське визначення вказаного терміна, розглянуто практичні питання сучасного стану розвитку правовідносин у досліджуваній сфері.

Запропоновано визначити природно-заповідний фонд як складовий елемент національної екологічної мережі, території якого є ключовими для збереження найбільш цінних і типових компонентів ландшафтного та біологічного різноманіття, а природні комплекси та об'єкти, що розташовані на них, мають виняткове значення для захисту видів дикої флори та фауни й природних середовищ їх існування/зростання, природних екосистем та їх життєздатності, а також для збереження природної спадщини нації, підтримання загального екологічного балансу й з огляду на їх особливу природоохоронну, наукову, естетичну та рекреаційну цінність оголошуються заповідними.

Обґрунтовано доцільність функціонування ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків у складі природно-заповідного фонду, що має у своїй основі існування двох ключових засобів збереження біорізноманіття на європейському континенті: *in situ* та *ex situ*. Їх сутність зводиться до того, що всебічна охорона та збереження природних екосистем, особливо тих, що перебувають під загрозою зникнення, передбачає не лише заходи з охорони природних ареалів мешкання, а й у разі загрози вимиранню внаслідок дії негативних факторів – вилучення їх з природного середовища та розміщення у штучно створених умовах, максимально наближених до природних, а також проведення наукових досліджень з метою пошуку оптимальних засобів їх збереження та розмноження. Поряд з цим пропонується вилучити зі складу природно-заповідного фонду пам'ятки природи штучного походження та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва через відсутність виконання ними природоохоронної функції.

Наголошуючи на надлишку рекреаційного навантаження на природні ресурси та комплекси національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, зоопарків та інших територій, які здійснюють рекреаційну діяльність, запропоновано ухвалити Інструкцію про порядок визначення та встановлення нормативів допустимого навантаження на території природно-заповідного фонду України. У ній слід зафіксувати показники, на основі яких розроблятимуться нормативи для тієї чи іншої території з урахуванням її функціональних особливостей. Інструкція має стати вказівкою для уповноважених осіб щодо оцінки впливу рекреаційної, туристичної та оздоровчої діяльності на екосистеми, біологічне і ландшафтне різноманіття відповідної території природно-заповідного фонду та встановлення

на її підставі нормативу одночасного перебування людей на цій території.

У підрозділі 1.4 «Порівняльно-правове дослідження правового режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду» розкрито особливості законодавчого врегулювання територіальної охорони довкілля на прикладі функціонування природно-заповідного фонду в таких країнах, як Білорусь, Молдова та Федеративна Республіка Німеччина. Розглянуто основоположні принципи, на яких базується екологічне законодавство у сфері охорони природно-заповідного фонду, та виявлено позитивний досвід, який Україна може запозичити для вдосконалення аналогічних відносин.

За результатами проведеного компаративного аналізу правових засад охорони природно-заповідного фонду в Республіці Білорусь визначено перспективи створення спільного транскордонного українсько-білоруського біосферного резервату. Закріплення в Республіці Білорусь критеріїв відбору територій для включення до національної екологічної мережі свідчить про доцільність їх запозичення в природоохоронну практику України.

Вивчення концептуальних нормативно-правових актів Республіки Молдова дозволило зробити висновок про безпосередній зв'язок національного екологічного законодавства з європейськими правовими цінностями, що виявляється у фіксації понятійно-категоріального апарату, характерного для Європи, класифікації особливо охоронюваних природних територій, що ґрунтується на класифікації природоохоронних територій, яка надана Міжнародним союзом охорони природи, закріпленні у природоресурсному законодавстві положень щодо врахування європейських правових стандартів при збереженні й захисті рослинного світу та місць їх зростання. Позитивним вважається існування принципів зонування ключового ядра національної екологічної мережі, врахування яких в Україні може сприяти забезпеченню прозорості при формуванні природно-заповідних територій, дотриманні законодавчо передбаченого порядку їх створення та мінімізації зловживань різного характеру, а також стати важливою запорукою реалізації ефективної державної екологічної політики України.

У природоохоронній сфері Федеративної Республіки Німеччина найбільш імпонує проведення широкомасштабних орієнтаційних заходів та освітньо-виховної роботи, спрямованих на покращання обізнаності громадян про необхідність збереження природи, залучення в цей процес молоді шляхом створення громадських організацій тощо.

Розділ 2 «Особливості розвитку та функціонування природно-заповідного фонду України як складового елемента екологічної мережі» складається з чотирьох підрозділів, в яких досліджено правові засади формування екологічної мережі України, невід'ємним елементом якої є природно-заповідний фонд, проаналізовано європейські та світові тенденції врегулювання досліджуваних правовідносин та розкрито особливості правового режиму

природно-заповідного фонду.

У підрозділі 2.1 «Правове значення природно-заповідного фонду для механізму формування, збереження та використання національної екологічної мережі» досліджено правові засади регулювання екологічної мережі в Україні та запропоновано їх класифікацію: конституційне регулювання екомережі, загальне правове регулювання, спеціальне правове регулювання екомережі та правове регулювання її окремих елементів. Зважаючи на наявність суперечностей і прогалин у відповідному законодавстві наголошено на нагальності його вдосконалення.

Грунтовне вивчення концепції екологічної мережі дозволило зробити висновок про її поліфункціональний характер, через що у правовій доктрині та законодавстві цей правовий феномен розглядається як: 1) об'єкт еколого-правового регулювання; 2) каркас сталого розвитку; 3) єдина територіальна система; 4) засіб збереження біорізноманіття, видів дикої флори та фауни; 5) правовий базис регулювання та охорони ландшафтів; 6) стратегія управління, що передбачає впровадження екосистемного підходу.

На підставі виявлених особливостей під національною екологічною мережею пропонується розуміти стратегію управління, яка сприяє подоланню фрагментації природоохоронних територій України шляхом їх інтеграції в єдину територіальну систему, яка в нерозривній єдності її складових елементів забезпечує ефективне збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, видів дикої флори та фауни, а також природних середовищ їх існування/зростання, підвищення природно-ресурсного потенціалу, гарантує еколого-збалансований розвиток навколишнього природного середовища та становить невід'ємну частину Всеєвропейської екологічної мережі.

У підрозділі 2.2 «Європейські правові стандарти у галузі охорони природно-заповідного фонду» здійснено ретроспективний аналіз правових стандартів ЄС, наведено характеристику Директив Ради та рішень Ради ЄС, присвячених урегулюванню окремих аспектів територіальної охорони природи, а також проведено їх диференціацію за функціональним критерієм. Встановлено, що природоохоронне законодавство ЄС не оперує терміном «природно-заповідний фонд», а вживаються терміни «захист природи», «збереження біорізноманіття» й головний акцент робиться на захисті видів дикої флори та фауни і природних середовищ їх існування/зростання.

Ратифікація Україною багатьох міжнародно-правових документів, укладення двосторонніх угод з європейськими країнами щодо співробітництва у сфері охорони довкілля, прийняття міжнародних, регіональних угод та конвенцій свідчить про часткову відповідність національного законодавства європейському екологічному законодавству. Водночас, чинна система природно-заповідного законодавства України не позбавлена

недоліків й потребує особливої уваги щодо розроблення та впровадження дієвого механізму реалізації правових вимог розбудови екомережі в Україні, визначення чіткого місця кожного її складового елемента, запровадження ефективної системи управління (як державного, так і регіонального) цими процесами, забезпечення реальних можливостей здійснення моніторингу та менеджменту щодо формування екологічної мережі та ефективного розширення репрезентативної мережі природно-заповідного фонду шляхом уніфікації та систематизації нормативно-правових актів, їх узгодження та вироблення комплексного підходу до врегулювання досліджуваних правовідносин.

У підрозділі 2.3 *«Процедурно-правові засоби забезпечення правовідносин у сфері природно-заповідного фонду України»* правовий режим природно-заповідного фонду пропонується визначати як взаємопов'язаний комплекс матеріальних та процедурних правових засобів, гарантованих державою, що спрямовані на забезпечення раціонального й ефективного порядку врегулювання суспільних відносин у сфері функціонування природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України, а також необхідні для досягнення мети створення та розвитку природно-заповідного фонду. Особлива увага зосереджена на характеристиці правового режиму природно-заповідного фонду крізь призму процедурно-правових засобів.

Складовими елементами процедурних правових засобів правового режиму природно-заповідного фонду пропонується вважати суспільні відносини щодо: 1) права власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду; 2) порядку створення та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 3) використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; г) охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду; г) відтворення природних комплексів та об'єктів; д) ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду; е) здійснення управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду; є) скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

З метою вдосконалення організаційно-правового механізму забезпечення правовідносин у сфері природно-заповідного фонду пропонується внести зміни до ст. 54 Закону України «Про природно-заповідний фонд» від 16 червня 1992 р. та передбачити невичерпний перелік підстав для прийняття рішення про скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 1) втрата природної цінності території, якщо її не можна відновити шляхом застосування заходів, передбачених законодавством, або фізичне знищення чи значне пошкодження заповідного об'єкта, що призвело до його загибелі; 2) входження території або об'єкта до нових більших за площею заповідних територій; 3) припинення потреби в поширенні заповідного режиму на певну територію; 4) порушення встановленого законом

порядку створення й оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 5) в інших випадках, що впливають з особливостей функціонування території чи об'єкта природно-заповідного фонду в установленому законом порядку.

Виявлено недоліки у процесуальному порядку регулювання цих відносин та проілюстровано випадки порушення правового режиму природно-заповідного фонду, а також наведено рекомендації щодо вдосконалення вказаних суспільних відносин.

У підрозділі 2.4 «Правові засади та тенденції формування Загальноєвропейської екологічної мережі із залученням природно-заповідного фонду України» розглянуто особливості функціонування Смарагдової мережі та мережі Natura 2000. Концептуальне положення, яке визначає їх взаємозв'язок, ґрунтується на тому, що створення об'єктів Смарагдової мережі на національному рівні держав, які не є членами ЄС, однак висловили євроінтеграційні наміри, сприятиме розробці методологічних основ втілення європейських підходів до охорони природи, а також буде підготовчим етапом для виконання завдань, які передбачені двома ключовими документами у сфері збереження біорізноманіття – Директивою Ради 79/409/ЄЕС від 2 квітня 1979 р. (після поправки у 2009 р. як 2009/147/ЄС) про збереження диких птахів та Директивою 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 р. про охорону природних середовищ існування дикої флори та фауни.

Україна не стоїть осторонь процесів імплементації природоохоронних Директив Європи, а здійснює спроби впровадити методичні, наукові та організаційні засади оселищної концепції. Впродовж останнього десятиліття активно проводилися громадські та наукові заходи з обговорення перспектив імплементації Директив, вивчення реальних можливостей впровадження оселищної концепції в Україні, організації робіт з виявлення оселищ в окремих регіонах, їх кваліфікована оцінка, визначення можливих шляхів покращання обізнаності громадян про мережу Natura 2000 та ін.

Стверджується, що в Україні є фактичні передумови для впровадження оселищної концепції в Україні, оскільки чинне національне екологічне законодавство одним із векторів державної екологічної політики передбачає охорону природних середовищ існування/зростання видів дикої флори і фауни та шляхів міграції тварин, а також встановлює обов'язок для органів державної влади та органів місцевого самоврядування розробити цілу низку вискоєфективних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації цієї політики. Додатковим аргументом виступає й обмеження антропогенного фактора впливу на природні середовища існування/зростання шляхом регулювання господарської діяльності на територіях, які є надзвичайно цінними для збереження дикої флори та фауни.

Доведено особливу роль природно-заповідного фонду України у процесі наближення до європейської системи охорони довкілля, оскільки саме він формується за принципами, за

якими формуються особливо захищені території, що включаються до Всеєвропейської екологічної мережі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні сутності правового режиму природно-заповідного фонду як складового елемента національної екологічної мережі. За результатами аналізу сучасних наукових напрацювань, законодавства України та зарубіжного досвіду у сфері охорони довкілля сформульовано низку висновків, які мають теоретичне й практичне значення і конкретизуються в таких положеннях:

1. Природно-заповідний фонд – це складовий елемент національної екологічної мережі, території якого є ключовими для збереження найбільш цінних і типових компонентів ландшафтного й біологічного різноманіття, а природні комплекси та об'єкти, що розташовані на них, мають виняткове значення для захисту місць оселення видів, природних екосистем та їх життєздатності, а також збереження природної спадщини нації, підтримання загального екологічного балансу й з огляду на їх особливу природоохоронну, наукову, естетичну та рекреаційну цінність оголошуються заповідними.

2. Аналіз сучасної системи природно-заповідного законодавства та законодавства про екологічну мережу дозволив дійти висновку про необхідність удосконалення правового регулювання досліджуваних відносин шляхом розробки та прийняття: 1) Інструкції про порядок визначення та встановлення нормативів допустимого навантаження на території природно-заповідного фонду України, що пов'язано тенденціями рекреаційного перевантаження на території природно-заповідного фонду; 2) Закону України «Про мораторій на зміну цільового призначення земель природно-заповідного фонду України» з метою запобігання необґрунтованої зміни їх цільового призначення.

3. Особливе правове значення природно-заповідного фонду для механізму формування, збереження та використання екологічної мережі базується на: 1) функціональному виконанні природно-заповідним фондом завдання щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, природних середовищ існування/зростання видів дикої флори та фауни й шляхів міграції тварин як одного з безпосередніх завдань формування екологічної мережі; 2) особливостях правового режиму природно-заповідного фонду, який передбачає посилений порядок його охорони та використання; 3) практичних засадах формування екомережі, що відбувається в основному за рахунок збільшення площі природно-заповідного фонду; 4) конститутивному положенні, що території природно-заповідного фонду є ключовими елементами, які поєднують екологічну мережу України з екомережами сусідніх держав.

4. Ключовою ідеєю в правовому регулюванні екомережєвих відносин є вироблення інтегрованого та диференційованого підходів до формування екологічної мережі. Інтегрований підхід означає, що всі складові елементи екомережі є взаємопов'язаними, взаємообумовленими та утворюють єдину правову спільність, яка виконує завдання щодо поліпшення умов для відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття. Інтегрований підхід не виключає й наявність диференційованого підходу, за якого кожен структурний елемент екомережі займає автономне становище в її системі, має специфічні характеристики й при цьому виконує особливу роль у формуванні екологічної мережі.

5. Національна екологічна мережа розглядається як стратегія управління, яка сприяє подоланню фрагментації природоохоронних територій України шляхом їх інтеграції в єдину територіальну систему, яка у нерозривній єдності її складових елементів забезпечує ефективне збереження біологічного й ландшафтного різноманіття, видів дикої флори та фауни, а також природних середовищ їх існування/зростання, підвищення природно-ресурсного потенціалу, гарантує еколого-збалансований розвиток НПС і становить невід'ємну частину Всесвропейської екологічної мережі.

6. Аналіз науково-теоретичних джерел і нормативно-правової бази дозволив дійти висновку про поліфункціональний характер екологічної мережі, яка розглядається як: 1) об'єкт еколого-правового регулювання; 2) каркас сталого розвитку; 3) єдина територіальна система; 4) засіб збереження біорізноманіття, видів дикої флори та фауни; 5) правовий базис регулювання та охорони ландшафтів; 6) стратегія управління, що передбачає впровадження екосистемного підходу

7. Одним із чинників, що заважає правозастосовній практиці, є термінологічна некоректність вживання конструкції «генофонд тваринного та рослинного світу», що є широким за змістом і не сприяє встановленню об'єкта комплексної правової охорони. У зв'язку з цим, таким об'єктом доцільно визнати дику флору і фауну, оскільки вживання даної конструкції буде відповідати вимогам міжнародних документів, стороною яких є Україна: Бернській конвенції, Боннській конвенції та Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни, що перебувають під загрозою зникнення тощо.

8. Позитивною рисою сучасної системи нормативно-правового регулювання природно-заповідних та екомережєвих відносин визнано наявність фактичних передумов для впровадження оселищної концепції в Україні, оскільки чинне екологічне законодавство України передбачає одним із векторів державної екологічної політики охорону природних середовищ існування/зростання видів дикої флори і фауни та шляхів міграції тварин, а також встановлює обов'язок для органів державної влади та органів місцевого самоврядування розробляти цілу

низку високоефективних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації цієї політики. Додатковим аргументом виступає й обмеження антропогенного фактора впливу на природні середовища існування/зростання шляхом регулювання господарської діяльності на територіях, які є надзвичайно цінними для збереження дикої флори та фауни.

9. Чинна система законодавства України у галузі захисту видів флори й фауни, природних середовищ їх існування/зростання не позбавлена недоліків. Для її вдосконалення необхідно розробити та впровадити дієвий механізм реалізації правових вимог щодо розбудови екомережі в Україні, визначити місце кожного її складового елемента, запровадити ефективну систему управління (як державного, так і регіонального), забезпечити реальні можливості здійснення моніторингу та менеджменту щодо формування екологічної мережі та ефективного розширення репрезентативної мережі природно-заповідного фонду шляхом уніфікації й систематизації нормативно-правових актів, їх узгодження та вироблення комплексного підходу до врегулювання досліджуваних правовідносин.

10. Правовий режим природно-заповідного фонду – це взаємопов'язаний комплекс матеріальних та процедурних правових засобів, гарантованих державою, що спрямовані на забезпечення раціонального й ефективного порядку врегулювання суспільних відносин у сфері функціонування природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України, а також необхідні для створення та розвитку природно-заповідного фонду.

11. Складовими елементами правового режиму природно-заповідного фонду крізь призму процедурних правових засобів є суспільні відносини щодо: 1) права власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду; 2) порядку створення та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 3) використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 4) охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 5) відтворення природних комплексів та об'єктів; 6) ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 7) здійснення управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду; 8) скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

12. Прогалиною чинного законодавства є відсутність регламентованої процедури скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду у зв'язку з чим у дисертації запропоновано перелік підстав для прийняття рішення про скасування заповідного статусу території чи об'єкта: 1) втрата природної цінності території, якщо її не можна відновити шляхом застосування заходів, передбачених законодавством, або фізичне знищення чи значне пошкодження заповідного об'єкта, яке призвело до його загибелі; 2) входження території або об'єкта до нових більших за площею заповідних територій; 3) припинення потреби в поширенні заповідного режиму на певну територію; 4) порушення встановленого

законом порядку створення та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
5) в інших випадках, що впливають з особливостей функціонування території чи об'єкта природно-заповідного фонду в установленому законом порядку.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Статівка О. О. Актуальні питання державного управління природно-заповідним фондом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35, ч. 2, т. 2. С. 58–62.

2. Статівка О. О. Законодавчі підходи до поняття природно-заповідного фонду як елемента екологічної мережі у деяких країнах. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 94–100.

3. Статівка О. О. Ретроспектива розвитку правової науки про природно-заповідний фонд України як елемента національної екологічної мережі. *Проблеми законності*. Харків, 2016. Вип. 134. С. 129–138.

4. Stativka O. O. European legal standards in the sphere of biodiversity conservation and formation of a coherent ecological network. *Leges si Viata*. 2016. №12/3. P. 91–95. (Республіка Молдова).

5. Статівка О. О. Національна екологічна мережа як об'єкт еколого-правового регулювання: теоретико-правове розуміння. *Проблеми законності*. Харків, 2016. Вип. 136. С. 133–143.

6. Статівка О. О. Система законодавства України про екологічну мережу: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 1, т. 1. С. 145–150.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Статівка О. О. Деякі практичні питання гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу у сфері природно-заповідного фонду. *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (Bratislava, 27–28 novembra 2015)*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2015. P. 1. P. 83–85. (Республіка Словаччина).

8. Статівка О. О. До питання про реформування системи органів державного управління природно-заповідним фондом України. *Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади: матеріали «круглого столу»* (м. Харків, 4 груд. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 241–244.

9. Stativka O. O. Understanding of the nature reserved fund in Ukraine and CSI countries: comparative legal analysis. *O noua perspectiva a proceselor de integrare europeana a Moldovei si*

Ukrainei: conferinta internationala stintsfico-practica (Chisinau, 25–26 martie 2016). Chisinau, 2016. [Ч. 2]. P. 73–76. (Республіка Молдова).

10. Stativka O. O. Why is it important to protect Nature Reserved Fund of Ukraine? *Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 15 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. P. 85–87.

11. Stativka O. O., Khodakovska O. O. The Nature Reserved Fund of Kharkiv region. *Young Researches in the Global World: vistas and challenges: proceedings of the II-nd Forum for Young Researches* (Kharkiv, 20 May 2016). Kharkiv, 2016. P. 91–93.

12. Статівка О. О. Конституційно-правові засади охорони природно-заповідного фонду України. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круглого столу»* (м. Київ, 27 трав. 2016 р.). Чернівці: Кондратьєв А. В., 2016. С. 353–356.

13. Статівка О. О. Місце природно-заповідного фонду в структурі екологічної мережі України. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 15–16 лип. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 107–110.

14. Статівка О. О. Законодавче регулювання правового режиму природно-заповідного фонду за часів Київської Русі. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 16–17 верес. 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 95–98.

15. Статівка О. О. Сучасні тенденції розвитку законодавства України про природно-заповідний фонд. *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 18 листоп. 2016 р.). Львів, 2016. С. 205–208.

16. Статівка О. О. Проблемні питання створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України: матеріали «круглого столу»* (м. Харків, 2 груд. 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 312–319.

17. Статівка О. О. Науково-теоретичне підґрунтя становлення природно-заповідного фонду України. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 17–18 берез. 2017 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 132–134.

18. Статівка О. О. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки»: досягнення та недоліки. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України: зб. тез Всеукр. наук.-практ.*

конф. (м. Київ, 26 трав. 2017 р.). Чернівці: Кондратьєв А. В., 2017. С. 339–343.

19. Статівка О. О. Правове значення національної екологічної мережі для забезпечення сталого розвитку України (на прикладі Карпатського регіону). *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції: матеріали «круглого столу»* (м. Харків, 8 груд. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 304–308.

АНОТАЦІЯ

Статівка О. О. Правовий режим природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018.

У роботі проведено комплексний аналіз правового режиму природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України. Досліджено доктринальні підходи до поняття та сутності природно-заповідного фонду, окреслено коло правових проблем, які потребують теоретичного осмислення. Встановлено часткову адаптованість законодавства України про природно-заповідний фонд до європейського екологічного законодавства. Доведено вирішальну роль природно-заповідного фонду для механізму формування, збереження та використання екологічної мережі. Запропоновано інструменти вдосконалення правових засобів регулювання досліджуваних відносин. Розкрито особливості формування екологічної мережі в Україні, удосконалено визначення вказаного поняття, проаналізовано сучасні тенденції правового регулювання екомережі та надано пропозиції щодо його вдосконалення. Охарактеризовано європейські правові стандарти у галузі охорони природно-заповідного фонду та дано їх класифікацію. Розглянуто особливості функціонування Смарагдової мережі та мережі Natura 2000, встановлено критерії та фундаментальні принципи, за якими вони формуються.

Ключові слова: правовий режим природно-заповідного фонду, природно-заповідний фонд, національна екологічна мережа, формування екологічної мережі, Смарагдова мережа, Natura 2000, території та об'єкти природно-заповідного фонду, природні середовища існування/зростання видів дикої флори та фауни.

АННОТАЦИЯ

Стативка О. А. Правовой режим природно-заповедного фонда как составляющего

элемента экологической сети Украины. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2018.

В работе осуществлен комплексный анализ правового режима природно-заповедного фонда как составляющего элемента экологической сети Украины. Проанализированы доктринальные подходы к понятию и сущности природно-заповедного фонда, определен ряд правовых проблем, которые требуют теоретического осмысления. Установлена частичная адаптированность законодательства Украины о природно-заповедном фонде к европейскому экологическому законодательству. Доказана решающая роль природно-заповедного фонда для механизма формирования, сохранения и использования экосети. Предложены инструменты усовершенствования правовых средств регулирования исследуемых отношений. Раскрыты особенности формирования экологической сети в Украине, представлено определение данного понятия, охарактеризованы современные тенденции правового регулирования экосети и сформулированы предложения по его усовершенствованию. Рассмотрены европейские правовые стандарты в области охраны природно-заповедного фонда и представлена их классификация. Определены критерии и фундаментальные принципы формирования Изумрудной сети и сети Natura 2000.

Ключевые слова: правовой режим природно-заповедного фонда, природно-заповедный фонд, национальная экологическая сеть, формирование экологической сети, Изумрудная сеть, Natura 2000, территории и объекты природно-заповедного фонда, естественная среда обитания/произрастания видов дикой флоры и фауны.

SUMMARY

Stativka O.O. Legal regime of the Nature Reserve Fund as an integral part of the ecological network of Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.06 «Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resources Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The complex research of legal regime of the Nature Reserve Fund as an integral part of the ecological network of Ukraine has been conducted. The doctrine approaches to concept and essence of the Nature Reserve Fund has been analyzed and the range of issues requiring theoretical interpretation has been outlined. The partial adaptedness to European environmental legislation has

been exposed during the research and taking in account of inconsistencies and legal gaps has been pointed out on necessity of amend legislation acts. A special place of the Nature Reserve Fund in the structure of the ecological network has been substantiated and the axiological role for habitats conservation of flora and fauna has been proved. The instruments of improvement of procedural legal means regulation in this sphere has been proposed.

The author's definition of the concept «national ecological network» is formulated as the management strategy that promotes to overcome the fragmentation of protected areas of Ukraine by integrating them into a single territorial system, which, in the inseparable unity of its components, ensures effective conservation of biological and landscape diversity, species of wild flora and fauna, as well as natural habitats, increase of natural resources potential, ensures environmental and sustainable development and composes an integral part of the Pan-European Ecological Network. The current trends of econetwork legal regulation has been described and the proposals of its improvement have been formed. The major role of Nature Reserve Fund for mechanism of formation, conservation and usage of ecological network has been determined. The European legal standards in this sphere has been examined and their classification has been carried out. The criteria and fundamental principles of Emerald network and Natura–2000 formation has been characterized.

The expediency of using the design «protection of species of wild flora and fauna» has been substantiated instead of the construct «preservation of the gene pool of animal and plant life». The use of such design will correspond to a number of international documents, to which Ukraine is a party.

In order to implement the habitat concept in accordance with Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild flora and fauna into the Ukrainian system of the environmental police there has proposed to unify such a term as natural habitats (growth) because there are different variations of this term in the legislation of Ukraine.

In consequence of study it is possible to substantiate a number of proposals to improve the current legislation of Ukraine, in particular: a) balancing of recreational load on the territory of the Nature Reserve Fund as an element of ecological network; b) prevention of unjustified removal of the protected areas and use them exclusively for their purposive appointment; c) improvement of public relations in the field of formation, storage and use of the ecological network in order to implement differentiated and integrated approaches to the concept of the ecological network.

Key words: legal regime of the Nature Reserve Fund, Nature Reserve Fund, national ecological network, the formation of the ecological network, the Emerald network, Natura 2000, the territories and objects of Nature Reserve Fund, habitats of wild flora and fauna.

Відповідальний за випуск

кандидат юридичних наук, доцент В. Л. Бредіхіна

Підп. до друку 19.04.2018. Формат 60x90 ¹/₁₆

Папір офсетний. Віддрук. на ризографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 142.

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, Харків, вул. Пушкінська, 77